

Аліна Клепак

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИДАВНИЧІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ В. В. ТАРНОВСЬКОГО-МОЛОДШОГО

На основі залучення архівних матеріалів і друкованих праць уперше здійснено комплексне дослідження видавничої діяльності В. В. Тарновського-молодшого.

Ключові слова: В. В. Тарновський-молодший, видавнича діяльність, друкарня, книго-видавництво, благодійництво.

В. В. Тарновський-молодший як громадсько-активний та всебічно освічений представник національної еліти не обмежив свою діяльність виключно колекціонуванням української минушини. Від знаменитих предків він уміло перейняв і гідно продовжив естафету, спрямовану на досягнення суспільно значущої мети – збереження багатой національної книгознавчої спадщини.

Змалку він не раз спостерігав, як з особливою любов'ю і трепетом його батько займався вирішенням питань щодо можливості появи творів талановитих митців, що в силу різноманітних причин не могли бути опубліковані раніше. Тому не дивно, що всебічна підтримка видавничої справи свого часу стала невід'ємною частиною життя й молодого поміщика.

Так, у березні 1883 р. у Києві за сприяння В. В. Тарновського-молодшого з'явився перший випуск широкомасштабного видання «Історичних діячів Південно-Західної Росії в біографіях і портретах», який підготували історик В. Б. Антонович і педагог В. О. Бец.

На думку професорів університету св. Володимира, для порятунку від руйнування, знищення та пошкодження цінних предметів старовини існувало два способи: «...или собрание предметов делается достоянием общественным и хранится в особом помещении, общественном музее, или с вещественных образчиков делаются рисунки, копии в значительном количестве экземпляров. Первый способ сохранения предметов во времени представляет хотя большую вероятность, но не абсолютную: например в случае войны или еще больше господства стихийной силы народных масс. Второй способ не дает возможности непосредственно видеть и осязать самые предметы, но за то может быть более увековечивает их посредством копии. История изобилует назидательными примерами уничтожения подлинников коллекций и сохранения сведений о них посредством таких копий, благодаря литографскому станку» [2, с. III]. Подібної думки дотримувався й В. В. Тарновський-молодший, який фактично ініціював унікальний проект, надавши для його реалізації без вагань гроші та матеріали із власної колекції.

За задумом авторів планувалося надрукувати три відділи колекції: перший – 44 портрети різних історичних діячів; другий – опис та зображення старовинних предметів, домашнього начиння, одягу й зброї; третій – факсиміле різних місцевих документів XVII–XVIII ст. і першої половини XIX ст. На думку співробітників часопису «Киевская старина», задумана праця повинна була «обійняти все минуле життя південної Росії і представити її в особах і діях, пам'ятниках речових та письмових. Підприємство не тільки поважне і надзвичайно важливе ... можна б прийти від нього в захват, якби були всі дані для надії на відповідне задумом виконання» [12, с. 878]. Цими останніми рядками редакція

© Клепак Аліна Сергіївна – старший викладач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання ЧОІШО ім. К. Д. Ушинського.

газети немов бачила майбутнє – після появи першого випуску проект було припинено.

У зв'язку з цим, із запланованих 44 мистецьких творів, написаних олійними фарбами із колекції мецената, читачі побачили лише 9 фототипічних портретів виборних гетьманів й один портрет макарівського (1659–1660 рр.), згодом київського (1661–1685 рр.) сотника. До видання потрапили портрети П. І. Тетері, Д. І. Многогришного, І. М. Брюховецького, М. С. Ханенка, І. О. Виговського, намальовані Г. А. Васьком у відповідності до мініатюрних зображень гетьманів з літопису С. В. Величка [2, с. V–VI; 14, с. 71–77]. Був тут і портрет Б. М. Хмельницького, копіюваний зі старовинного оригіналу, який зберігався в картинній галереї графів Оссолінських. Коли саме твір потрапив у зібрання колекціонера, достеменно невідомо, відомо лише, що куплений він був у Варшаві, ймовірно, в обер-поліцмейстера А. Я. Стороженка [14, с. 76]. На думку укладачів, подібність цієї копії до гравюри середини XVII ст. роботи голландського художника Вільгельма Гондіуса, яка знаходилася в колекції російського збирача Д. О. Ровинського і в Краківській бібліотеці, стала одним із додаткових аргументів автентичності твору з колекції В. В. Тарновського-молодшого [16, с. 62; 25, с. 2091].

У вступній статті В. О. Беца ми читаємо, що портрет П. Д. Дорошенка був відзнятий з того, що перебував у Волоколамському монастирі. Але тут ми виявляємо цілу низку неспівпадінь. Адже в «Каталогі українських древностей коллекции В. В. Тарновского» під № 688 числився портрет гетьмана як олійна копія з літографії, вміщеної у книзі М. О. Гатцука «Ужинок рідного поля» [14, с. 72–73]. У свою чергу літографія являла собою неякісну копію з гравюри 1693 р. невідомого автора і була явним наслідуванням твору австрійського гравера Й. М. Лерха, тільки виконана в дзеркальному відображенні. Імовірініше за все, саме цей варіант був опублікований у виданні.

Портрет Ю. З. Хмельницького був писаний із зображення, яке знаходилося в маєтку О. М. Судієнка в Очкиному. Поясний портрет С. Г. Туптала з написом «САВВА ТУПТАЛО СОТНИКЪ КІЄВСКІЙ ЖИЛЬ ВЪ НИЖНЕМЪ КІЄВЕ ГОРОДЕ ОТЪ РОЖДЕНІЯ СТА ТРЕХЪ ЛЕТЪ ВЪ ДЕНЬ БОГОЯВЛЕНІЯ ГОСПОДНЯ ВЪ ТРЕТЬЕМЪ ЧАСУ ДНЯ ПРЕСТАВИЛСЯ, ВЪ 1703 ГОДУ. И ПОГРЕБЕНЪ ВЪ КІЄВСКОМЪ КИРИЛЛОВСКОМЪ МОНАСТЫРЕ. ВЪ КОТОРОМЪ И КТИТОРОМЪ БЫЛЬ ОНЪ» – копія із зображення гетьмана зі стіни Чернігівського собору [2, с. V–VI]. Цікаво, що така ж копія, тільки з іншим написом, з 10 серпня 1760 р. висіла й у Києво-Кирилівському соборі. Згодом вона була передана в зібрання Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії.

Таким чином, професори київського університету В. Б. Антонович і В. О. Бец, оприлюднивши у своєму виданні достовірні портрети відомих суспільно-політичних діячів XVII–XVIII ст., зіграли важливу роль у пробудженні загального інтересу до численних проблем української історії. Що ж до ролі В. В. Тарновського-молодшого в появі праці, то тут слушно є думка редакції «Киевской старины», яка зазначила: «...судя потому, что говорит в предисловии г. Бец о горячей, до страсти доходящей любви г. Тарновскаго к южно-русской старине, огромных затратах, сделанных этим последним на составление коллекции, позволительно предполагать, что одною инициативою в этом деле он не ограничился...» [12, с. 879].

Не без участі благодійника в 1888 р. вийшла новаторська для свого часу книга Д. І. Яворницького «Запорожжя у залишках старовини та народних переказах». Як відомо, одним із напрямків збиральницької діяльності колекціонера була козацька минушина, тому, коли Василю Васильовичу випала нагода поїздити по місцях запорозької слави разом із досвідченим істориком та археологом, він із ентузіазмом прийняв цю звістку. Так, у листі Д. І. Яворницького до свого вірного товариша Я. П. Новицького від 5 квітня 1887 р. читаємо: «Повернувшись из Белого моря, ударюсь прямо в Черниговскую губернию к Василию Васильевичу Тарновскому. Здесь меня будет ждать целая экспедиция, состоящая из самого Тарновского, его зятя Корбута (с двумя фотоаппаратами!), Хомы Забутного и доктора Галина... Возвратившись с юга и побывав на съезде в Ярославле, я имею приступить к изданию своего сочинения «Запорожье» осенью настоящего года... Издание берет на себя Тарновский, если только можна ему верить» [20, с. 50].

Як бачимо, з особливою пересторогою поставився Дмитро Іванович до обіцянки

багатого землевласника. Але бажання побачити свою роботу надрукованою змусило його швидко опрацювати нові матеріали, отримані після подорожі, і звернутися за грошовою допомогою до мецената. У листі до того ж таки Я. П. Новицького від 5 листопада 1887 р. Д. І. Яворницький повідомляє: «Господь усьшлал грешную молитву мою: В. В. Тарновский выслал 1000 рублей на издание...» [20, с. 51]. До речі, в передмові до першого тому видання історик, у знак щирої поваги та глибокої вдячності за грошову допомогу, ще раз згадав ім'я чернігівського мецената: «Издание с таким количеством иллюстраций повлекло за собой немало расходов, и если оно явилось в несколько более, чем обыкновенном виде, то автор обязан этим просвещенному содействию известного южнорусского собирателя древностей, Василия Васильевича Тарновского, которому и приносит свою живейшую и искреннейшую благодарность» [31, с. II–III].

На початку квітня 1888 р. тиражем у 1550 примірників двотомна монографія «Запорожжя у залишках старовини та народних переказах» була надрукована в друкарні М. А. Лебедева без попередньої цензури. Проте, як тільки праця надійшла на розгляд виконуючих обов'язки цензорів Санкт-Петербурзького цензурного комітету О. О. Пелікана і П. Г. Сватковського (Свадковського), то була затримана й направлена в Головне управління в справах друку. Тут було видане остаточне розпорядження припинити видання книги аж до особливого дозволу [5, с. 20–22]. Таке рішення було вмотивовано тим, що робота була написана «отчасти на малороссийском наречии», «с целью подьёма украинофильства», а тому «подлежит более строгому рассмотрению» [1, с. 13].

У зв'язку з обставинами, що склалися навколо книги, Д. І. Яворницький знову просить допомоги у В. В. Тарновського-молодшого, який, у свою чергу, рекомендує академіку звернутися до його кузена В. М. Юзефовича – члена ради Головного управління в справах друку Російської імперії. У одному із чергових листів до Я. П. Новицького історик згадає про це так: «Прежде всего я дал телеграмму об этом Вас. Вас. Тарновскому, а затем бросился к его племяннику Вл. Мих. Юзефовичу, одному из членов главного управления по делам печати. На мое счастье Юзефович оказался человеком, а не скотиною, как большинство цензурской братии, этих гасителей правды и мысли. Он принял во мне самое живое участие, и вот не дальше, как вчера, я получил известие из цензурного комитета, что книга разрешена» [6, с. 180].

Дійсно, Володимир Михайлович активно долучився до справи звільнення книги з-під арешту. Відомо навіть те, що він особисто приїхав на Великодні свята до Дмитра Івановича, щоб передати квиток від Головного управління в справах друку, де було вказано: «Книгу Д. И. Эварницкого «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» дозволяется допустить к продаже» [30, с. 168–169].

Таким чином, тільки завдяки невинним клопотанням В. В. Тарновського-молодшого та за сприяння його впливових родичів узагальнююча праця Д. І. Яворницького з історії запорозького козацтва побачила світ у Петербурзі у квітні 1888 р.

Довгі роки В. В. Тарновський-молодший фінансував видавничу справу й П. О. Куліша. Фактично, саме завдяки власникам Качанівки, Панько Хуторний (псевдонім П. Куліша. – Авт.) отримав змогу «... нарешті здійснити виплекані протягом багатьох років мрії українського «просвітництва» [21, с. 148–149].

Після смерті В. В. Тарновського-старшого, що трапилась раптово в грудні 1866 р., його син за традицією продовжив підтримувати родину Кулішів. Слід відмітити, що Панько Хуторний неодноразово звертався до молодого Тарновського з приводу численних порад та допомоги у вирішенні проблем власне господарського характеру. Для прикладу процитуємо лист від 15 листопада 1855 р.: «При случае заезжайте в дом Мартынова для осведомления, поддерживается ли теплота в моей квартире. Когда привезут рояль (может быть, он уже отправлен), прошу Вас распорядиться, чтоб его вынул знающий человек из ящика и поставил в комнате. За все эти одолжения требуйте у меня, что хотите» [22, с. 40]. П. Куліш турбував мецената і з питань, пов'язаних із творчою діяльністю: «...Я прошу ссудить меня на время рукописью поэмы: «Кулиш у пекли». Готовлю ее к напечатанию в Женеве и хочу просмотреть, нет ли в вашем списке какойнибудь поправки, или прибавки» [23, с. 94].

За проханням письменника Василь Васильович восени 1855 р. долучився до

справи видання збірника «Южнорусских летописей», підготовлених фольклористом М. М. Білозерським [17, с. 114]. Публікація являла собою перший том багатотомного видання українського літописання і вміщала шість творів, відшуканих автором у рукописних збірниках XVII – XVIII ст. Ці свідчення, що досі залишалися невиданими, розкривали важливі факти з історії України. Особливо цінними, на думку самого видавця, були статті під назвами «Черниговская летопись» і «Хронология высокославных ясновельможных гетманов, прежде Хмельницкого бывших».

У січні 1856 р. П.Куліш повідомив М. Д. Білозерського, що «друкування «Южнорусских летописей» триває з різними затримками [8, арк. 2 зв.]. А у 1857 р. редактор журналу «Русская беседа» у відділі «Критика» опублікував «Повідомлення про південноруські літописи, видані Миколою Білозерським у Києві, 1856 р.». І хоча поштовхом до написання наукової розвідки стало прагнення М. О. Максимовича виправити низку неточностей, що були помічені ним у роботі, це аж ніяк не применшило значущості видання в очах тогочасного суспільства: «... любители Малороссийскаго летописанья порадивались ныне изданным «Южнорусским летописям», а трудящиеся на семь поприще порадовались появлению на нем еще одного усердного деятеля» [18, с. 231]. З цього випливає, що В. В. Тарновський-молодший, який всіляко сприяв публікації цього твору, зробив вагомий особистий внесок у розробку джерельної бази української історії.

У період між 1867 і 1871 рр. галицькі народівці, підтримуючи ідею зміцнення творчих контактів з наддніпрянцями, задумали здійснити повний переклад Біблії українсько-російською мовою, віршований переклад книги Іова і Псалтиря, а також видати українсько-російський словник і повне зібрання народних дум і пісень. Втілення цих ідей, на думку П. О. Куліша, знову ж таки мав фінансово підтримати молодий Тарновський, який позиціонував себе як виразний послідовник російської ідеї народності. Тому 20 лютого 1869 р. письменник пише меценату: «...Я бы советовал Вам, как старый друг молодец, засвидетельствовать о достоинстве Вашего украинско-русского образа мыслей пожертвованием, которое ускорило бы ход великого дела и обезпечило бы его от самых прозаических затруднений. Я предлагаю честь Вашему имени в настоящем и будущем. Поэтому слова мои совершенно просты. Благоволите ассигновать 10.000 рублей на поддержание русского элемента в Галиции» [15, с. 149]. На цю пропозицію Тарновський, звичайно, погодився.

Як бачимо, Панько Хуторний активно займається видавничою діяльністю, а чернігівський філантроп, не звертаючи уваги на іноді ультимативний тон у деяких листах свого однодумця, продовжує виконувати всі його прохання.

У світлі всього сказаного раніше нас не здивує і той факт, що у листі П. О. Куліша до І. Ф. Хильчевського від 20 вересня 1874 р. В. В. Тарновський-молодший згадується як людина, котра морально і матеріально допомогла йому видати книгу «Історія воз'єднання Русі» («Історія Українського Козацтва до Богдана Хмельницького» [24, с. 136–137].

Фінансова причетність мецената до організації у Женеві української друкарні за дорученням Пантелеймона Олександровича теж не піддається сумніву. Відомо, що письменник не раз пробував створити власний друкований орган. Так, у 1858 р. він повідомив В. В. Тарновському-старшому, що хоче організувати журнал з малоросійською спрямованістю під назвою «Хата, південноруський журнал словесності, історії, етнографії і сільського господарства». Але, отримавши 8 грудня 1858 р. негативну відозву головного начальника третього відділення царської канцелярії князя В. А. Долгорукова, йому так і не вдалося довести справу до кінця. Хоча в 1859 р. замість журналу з'явився альманах під однойменною назвою «Хата», що отримав схвальні відгуки в українському суспільстві. Це ще більше підштовхнуло П. О. Куліша в його намірах заснувати власне друковане періодичне видання, яке б до того ж давало певний ґрунт для матеріальної, а разом із тим письменницької незалежності.

Тому в листі вже до В. В. Тарновського-молодшого від 8 березня 1876 р. його автор ділиться думками, що через відсутність людини, яка б з місцевої точки зору відтворила вплив «русского мира» у краї, він організує видання «Киевского Журнала». Цей журнал, «разрабатывая украинский элемент без вредной для него исключительности, служил проведением в нашу публику понятий, очевидно в ней мало распространенных» [15, с. 151]. Але й ця спроба не увінчалась успіхом.

У численних листах за 1896 р. ми знаходимо докази того, що меценат дійсно співпрацював з українською друкарнею у Женеві, бо П. О. Куліш неоднаразово просив його скористатися можливістю прискорити діяльність органу в справі видання деяких творів [28, арк. 52, 80–80 зв.].

Активну участь Василь Васильович брав у виданні текстів Св. Письма українською мовою, основна частина перекладу яких належала перу Пантелеймона Олександровича. Ідея здійснити новий переклад Біблії виникла у письменника ще у середині 50-х рр. XIX ст. Про це він повідомив листом старого Тарновського. Проте явні результати клопіткої роботи були представлені лише у 1871 р., коли розпочалася активна співпраця П. О. Куліша зі знавцем богослов'я І. П. Пулюєм. Спочатку у Відні одна за одною виїшли у світ Євангелія за Матеєм, Марком, Лукою та Іваном, а потім у Львові у 1880 р. – весь Новий Завіт [3, с. 197–199].

У світлі цих подій письменник починає працювати над перекладом книг Старого Завіту. На жаль, готовий до публікації рукопис був повністю втрачений через пожежу, що трапилася на хуторі Мотронівка 6 листопада 1885 р. Розпочавши роботу заново, П. О. Куліш все-таки встиг із 50 старозавітних книг перекласти 30.

Після смерті перекладача, провідна українська інтелігенція, виявивши велике зацікавлення у завершенні видання Біблії, почала спілкуватися з Ганною Барвінок, на плечі якої лягли турботи щодо публікації творчої спадщини чоловіка. Зокрема, В. М. Гнатюк, Б. Д. Грінченко, М. Ф. Чернявський писали: «Високоповажна Добродійко! Народ хоче читати, а немає рідної книжки, то читає чужу. Винні в сьому заборони на наше слово... Чи не гаразд було б коли б хтось дотепний та узв'язав б та подоперекладав те, що великий робітник наш не встиг перекласти? Тоді б мали цілу Біблію. Тільки не аби хто, а достойний. Ви про це не говорили із добродієм Тарнавським?» [17, с. 320].

Цікаво, що з почуття поваги та обов'язку В. В. Тарновський-молодший першим ініціював розмову з О. М. Куліш: «... треба буде переписать рукопись Библии и напечатать вь Галиции» [11, арк. 1 зв.]. І, судячи з наступних листів, така пропозиція мецената припала до душі жінці, бо в жовтні 1897 р. вона без вагань направила чорновий варіант Біблії у Качанівку. В свою чергу В. В. Тарновський-молодший, з метою прискорити організаційно-видавничий процес, заручився підтримкою І. П. Пулюя й І. С. Нечуя-Левицького, останній переклав четверту частину текстів (книгу Рути, першу та другу книги Хронік, книги Ездри, Неемії, Естери та Даниїла). Він також упорядкував переклад П. О. Куліша, виправляючи відповідні неточності й недостачі.

14 січня 1898 р. Василь Васильович, вітаючи Олександрю Михайлівну з Новим роком, попросив її приїхати до Києва і привезти з собою оригінал рукопису. Таке прохання пояснювалося тим, що він мав намір зняти з нього копію, щоб відправити її на друк до Галичини [11, арк. 2 зв.]. Звичайно, така пропозиція була зустрійта письменницею з великим зацікавленням та ентузіазмом, і без довгих вагань вона вирушила на зустріч.

Слід згадати і той факт, що у той час, коли поміщик займався питанням публікації Біблії П. О. Куліша, у його руки потрапило приватне листування українського письменника П. С. Морачевського, а також протоколи засідань Імператорської академії наук. У ході розгляду документів ним було з'ясовано, що чернігівський дворянин Пилип Семенович здійснив у 1860 р. повний переклад Четвероєвангелія, який передав Академії наук у Петербурзі для попереднього аналізу. У протоколі засідання від 8 лютого 1862 р. було засвідчено, що рукопис справді надійшов на розгляд знавців малоросійської мови О. Х. Востокова, О. В. Нікітенка й І. І. Срезневського [35, с. 471]. Академіки, всебічно проаналізувавши і визнавши, що «євангеліє на народном наречіи малоросіян вєсьма много способствовало бы их нравственно-религіозному образованию», запропонували зібранню Відділення російської мови і словесності клопотати в установленому порядку про друк перекладу перед Святійшим Синодом Російської Православної Церкви [26, с. 94].

І якщо в протоколах за грудень 1862 р. Академія звітує, що доля рукопису ще не вирішена, то на початку 1864 р. питання вже вирішене, але не на користь П. С. Морачевського, який в силу обставин змушений передати свою працю на тимчасове зберігання до рукописного зібрання академічної бібліотеки [19, с. 477–478].

Обурення В. В. Тарновського-молодшого щодо ситуації, що склалася з цінним

виданням його земляка, не знало меж. У листі до О. М. Куліш він пише, що буде клопотатись про надрукування Євангелія, а у разі відмови відправить прохання на ім'я самого царя, бо не можна відмовляти українському народові мати Святе Письмо на рідній мові, коли всі «дики народи» мають на це право [10, арк. 2]. На жаль, ми повинні констатувати той факт, що навіть під впливом багатого дворянина справа не посунулась ні на крок. І лише з настанням короткочасного періоду лібералізації суспільного життя у Російській імперії з дозволу Синоду в 1906 – 1911 рр. на світ з'явилися, відредаговані відповідною комісією, чотири Євангелія перекладу П. С. Морачевського [3, с. 200].

Однак на той момент, втративши будь-яку надію на успіх у боротьбі за видання Біблії П. С. Морачевського, меценат із ще більшою наполегливістю та завзятістю вирішив будь-що домогтися публікації Святого письма у перекладі П. О. Куліша. А тому в грудні 1898 р. він, керуючись вищезгаданими мотивами, а може, ще й просто покладаючись на власну інтуїцію, почав спілкуватися з Британським і Закордонним Біблійним товариством (British and Foreign Bible Society, 1804 р.), яке виявило великий інтерес до твору. Але на особисте прохання Ганни Барвінок не вирішувати з товариством складні та делікатні питання щодо будь-яких умов передачі рукопису без неї, він не поспішав приймати остаточне рішення. До того ж письменниця, керуючись настановами своєї «любої дружини», все-таки сподівалася, що знайдеться людина з патріотичними почуттями, яка захоче залишити працю у власності української нації [7, арк. 1–2]. Такою щедрою на національні справи людиною був чернігівський поміщик, який не раз наголошував, що з превеликим задоволенням взявся б за цю роботу. Але, на жаль, будь-які спроби видання богослужбової літератури українською мовою в умовах тогочасної політичної обстановки у Російській імперії були приречені на провал.

Подібні пропозиції надходили і з Галичини. Хоча вони чомусь викликали сумніви у В. В. Тарновського-молодшого. Він навіть розмірковував, що в разі відмови Біблійного товариства, друкувати в Галичині можна буде лише за певних умов, бо в іншому випадку ні грошей, ні Біблії не буде:

1. «Перш усього треба знати хто візьметься і зможе вести каректуру в Галичині.
2. Зробить сміту на печатаніє Библии во Львові.
3. Платиться буде по мірі одпечатаных листів въ Львові, лицемъ которому я поручу» [30, арк. 1–2].

Ставка громадського діяча на Британське Біблійне товариство все ж таки зіграла. У 1903 р., купивши право власності на працю, товариство здійснило видання першого повного перекладу Біблії українською літературною мовою у віденській друкарні А. Гольцагузена під назвою «Святе Письмо Старого і Нового Завіту мовою русько-українською». На звороті титульного аркуша вказувалося: «Переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького і Др. І. Пулюя».

На превеликий жаль, В. В. Тарновський-молодший так і не отримав можливості оцінити результати своїх старань: на перешкоді стала смерть. Але всі без винятку громадсько-політичні та культурно-освітні діячі другої половини ХІХ ст. ще довго пам'ятали обсяг виконаної ним роботи задля видання українського перекладу Біблії.

У 1891 р. власним коштом колекціонер видав у друкарні С. В. Кульженка накладом у 100 примірників «Офортів Т. Г. Шевченка в колекції В. В. Тарновскаго». І хоча альбом фототипічних знімків з гравюр Кобзаря не надійшов у загальний продаж (являв собою подарункове видання мецената для друзів), він все одно набув широкого розголосу у суспільстві. Зокрема, український мистецтвознавець В. П. Горленко відзначив, що навіть сама ідея такого видання заслуговувала на безумовну подяку. Тож не дивно, що у своїй статті письменник високо оцінив давні та безкорисливі зусилля В. В. Тарновського-молодшого у справі збереження Шевченкіани, зауваживши, що такий альбом копій, з одного боку, полегшить знайомство з гравірованими роботами поета, а з іншого – слугуватиме дорогоцінною підмогою для збирачів офортів [4, с. 483–484].

Загалом альбом заключав у собі титульний аркуш, фототипію двох листків обгортки до «Живописної України» і 27 офортів, серед яких: 4 портрети осіб художнього світу, 6 знімків з картин різних художників, 6 знімків з листків «Живописної України», 3

композиції і 7 портретів самого Т. Г. Шевченка. Офорти були поділені за наступними категоріями:

«1-ое Виды по красоте, или по историческим воспоминаниям, примечательные: храмы, укрепления, курганы, и все, что время пощадило;

2-ое Народный быт настоящего времени – обычаи, обряды, поверья, суеверья, сказки и песни;

3-ое Исторические важнейшие события от Гедимина до уничтожения Гетманства и краткое описание картин на языках южно-русском и французском» [9, арк. 14].

Наступною справою стало видання в 1893 р. каталогу, який являв собою невелику книжку з гарною обгорткою, на якій були розміщені фототипічні знімки портретів народного Кобзаря, його посмертна маска і деякі особисті речі. Далі 34 сторінки першого випуску вміщували Шевченківський музей, який з такою любов'ю й енергією протягом багатьох років збирав В. В. Тарновський-молодший [29, с. 531–536]. Ця колекція із 227 предметів була поділена на кілька змістовних розділів, які охоплювали літературні твори Т. Г. Шевченка і твори, що мали відношення до нього українською та іншими мовами, надруковані в окремих виданнях, журналах, газетах, його листи (автографи), твори (автографи), малюнки олівцем і фарбою, гравюри (офорти), його папери, книги, різні речі, бюсти, барельєфи, маски, літографії, гравюри, фотографічні знімки з портретів і малюнків поета та багато іншого [13].

З метою більш глибокого розкриття походження, змісту, складу і стану музейного зібрання, меценат власними силами продовжив фінансувати видання каталогів і в наступні роки. Звичайно, цьому передувала його тривала, клопітка і самовіддана праця щодо пошуку, вивчення та систематизації предметів старовини. Значна допомога і підтримка, як свідчить передмова за підписом В. В. Тарновського-молодшого від грудня 1898 р., із подякою за «описание доисторического и великокняжеского отдела» і за «благоклонное содействие при составлении и печатании настоящего каталога» надійшла від М. Ф. Біляшівського і О. М. Лазаревського [14].

Результатом добре спланованої і правильно організованої роботи трьох громадських діячів стала поява у 1898 р. в друкарні К. М. Мілевського «Каталогу українських старожитностей колекції В. В. Тарновского». Укладення такого комплексного науково-інформаційного покажчика історико-археологічних пам'яток на той момент було вкрай важливою справою, особливо враховуючи активізацію зусиль усього суспільства на ниві національно-визвольних змагань.

Надзвичайно багаті та розкішні декоративні елементи художнього оформлення цього альбому також відповідали поставленій меті – поширити відомості про значення цінних пам'яток старовини та мистецтва, зосереджених у приватному зібранні поміщика. Так, обкладинку каталогу прикрашала чудова картина академіка живопису Петербурзької Академії мистецтв М. К. Пимоненка, який намалював кобзаря в оточенні основних атрибутів військової та цивільної козацької влади: знамен, корогви, бунчука, шаблі. До того ж видання прикрашало ще й 16 фотознімків різних раритетів музейного зібрання: глиняні та бронзові предмети доісторичного періоду, церковні старожитності, прикраси та зброя великокнязівських часів, а також клейноди, зброя, портрети історичних діячів козацької доби.

За влучним висловом сучасної дослідниці Н. М. Товстоляк, каталог 1898 р. і до нашого часу становить значний інтерес для вивчення джерел з української історії, він складений професійно, за методикою, яка дозволяє користуватися ним як історичним джерелом [27, с. 232].

Сьогодні, перечитуючи листи, звернення, пропозиції, численні відгуки В. В. Тарновського-молодшого, справді дивуємося масштабам організаційно-видавничої діяльності цього благородного чоловіка. Тому анітрохи не дивно, що саме його своєчасна допомога у виданні книг «Запорожжя у залишках старовини та народних переказах», «Історичних діячів Південно-Західної Росії в біографіях і портретах», збірника «Південноруських літописів», текстів Св. Письма українською мовою та багато чого іншого стала принципово важливою і невід'ємною складовою культурно-освітнього розвитку України наприкінці XIX ст.

1. Абросимова С. В. Енциклопедист козащини. До 150-річчя від дня народження академіка Д. І. Яворницького / С. В. Абросимова // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 4–47.
2. Антонович В. Б. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах по коллекции Василия Васильевича Тарновского / сост. В. Б. Антонович, В. Б. Бец. – Вып. 1. – Киев: Тип. Императорского Университета Св. Владимира, 1885. – [4], VI, II, 110 с., 21 л. портр., факс.
3. Гайда Р. Иван Пулюй. 1845–1918. Життєписно-бібліографічний нарис / Р. Гайда, Р. Пляцко. – Л.: НТШ, 1998. – 277 с. – (Визначні діячі НТШ; 7).
4. Г[орленко] В. Альбом офортів Шевченка / В. Г[орленко] // Киевская старина. – 1891. – №6. – Т. XXXIII. – С. 483–484. – (Документи, известия и заметки).
5. Еварницький Д. І. (Яворницький Д. І.) Запорожжя в залишках старовини і переказах народу: у 2-х ч. / [упоряд., передм. М. М. Олійник-Шубравської]. – Київ: Веселка, 1995. – 447 с.: іл.
6. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького / упоряд.: С. В. Абросимова [та ін.]; за заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – Вып. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – 500 с.
7. Исторические деятели юго-западной России в биографиях и портретах. Выпуск 1-й. Составили профессора университета св. Владимира В. Б. Антонович и В. А. Бец по коллекции В. В. Тарновского // Киевская старина. – 1883. – №4. – Т. 5. – С. 878–882. – (Библиография).
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ). – Ф. І. – Спр. 30488 Ку[лиш] Александра [Михайловна] Пулюю [] Тарновскому В [] В [] письмо-черновик [] [] из [] в []. – 2 арк.
9. ІР НБУВ. – Ф. І. – Шифр 29037 Кулиш П[антелеймон] [Александрович] [Белозерскому] Николаю Даниловичу. Письмо 3 января 1856 г. из Киева в []. – 3 арк.
10. ІР НБУВ. – Ф. 279. – Шифр 248 Офорты Т. Г. Шевченка вь коллекции В. В. Тарновского. Альбом. Киев, 1891. – 28 арк.
11. ІР НБУВ. – Ф. 338. – Шифр 78–83 Тарновський Василь [Васильович] 6 листів до Куліш О. М. 1897, 1898, 1899 рр. та б/д з Качанівки, Києва до Борзни. Автограф. – 10 арк.
12. ІР НБУВ. – Ф. І. – Шифр 30876–30883 Тарновский [Кулиш] Александре Михайловне письма: 4 февраля 1897 г. из Киева в Борзну. Телегр; – // –, – // – из Киева в Борзну; 14 мая 1897 из – // – в []; 18 июля 1897 г. из Качановки в [Мотроновку]; [] октября 1897 из Киева в []; 22 декабря 1897 г. из Киева в []; 14 января 1898 г. из Киева в []; 5 марта 1898 г. из [] в []. – 13 арк.
13. Каталог предметов малорусской старины и редкостей. Коллекции В. В. Тарновского. – Киев: Тип. К. Н. Милевского, 1893. – Вып. 1: Шевченко. – 34 с.
14. Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского. С приложением 16-ти таблиц фототипных снимков. – Киев: Тип. К. Н. Милевского, 1898. – 86, [5] с.: ил.
15. Кирилюк Є. Листи П. Куліша до В. Тарновського / Є. Кирилюк // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття. – Харків–Київ, 1930. – Кн. 6. – С. 145–152.
16. Ковалевська О. О. Зображення крізь віки: іконографія козацької старшини XVII–XVIII ст.: в 2-х ч. / О. О. Ковалевська. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. – Ч. 1. Монографія. – 314 с.
17. Кравченко О. О. Життя, віддане просвітництву (Праця і творча діяльність Пантелеймона Куліша): монографія / О. О. Кравченко. – Умань: РВЦ «Софія», 2009. – 340 с.
18. Максимович М. А. Собрание сочинений М. А. Максимовича: в 3-х т. / М. А. Максимович. – Киев: Тип. М. П. Фрица, 1876–1877. – Т. 1: Отдел исторический. – VIII, 847 с.
19. Науменко В. Ф. С. Морачевський и его литературная деятельность / В. Науменко // Киевская старина. – 1902. – № 12. – Т. LXXIX. – С. 459–479.
20. Олійник-Шубравська М. М. 50 листів Д. І. Яворницького до Я. П. Новицького / М. М. Олійник-Шубравська // Наука і суспільство. – 1988. – № 11. – С. 50–51.
21. Петров В. Теорія культурництва у Кулішевому листуванні р. 1856–57 / В. Пет-

- ров // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – 1927. – Кн. 15. – С. 146–165.
22. Пиріг М. Пантелеймон Куліш і Василь Тарновський-молодший: штрихи до взаємин / М. Пиріг, О. Михайлов // Скарбниця української культури: зб. наук. пр.; Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – Вип. 3. – С. 40–44.
23. Письма П. А. Кулиша к В. В. Тарновскому-сыну (1857–1897) // Киевская старина. – 1899. – №1. – Т. 64. – С. 81–100.
24. Письма П. А. Кулиша к И. Ф. Хильчевскому (1858–1875) // Киевская старина. – 1898. – № 1. – Т. LX. – С. 84–149.
25. Подробный словарь русских гравированных портретов XVI–XIX вв.: издание с 700 фототипными портретами: в 4-х т. / сост. Д. А. Ровинский. – СПб.: Тип. Императорской академии наук, 1886–1889. – Т. 3: П–Ф. – 1888. – [2] с., 1421–2208 стб.: ил.
26. Сведения о четвероевангелии в переводе на малорусский язык Ф. С. Морачевского // Киевская старина. – 1902. – № 9. – Т. 78. – С. 93–99. – (Документы, известия и заметки).
27. Товстоляк Н. М. Каталоги музею українських старожитностей В. В. Тарновського як джерела з історії Придніпров'я / Н. М. Товстоляк // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – 2009. – Вип. 7. – С. 227–235. – (Освіта, культура, наука, духовно-релігійне життя).
28. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 211 Листи Куліша П. О. до Тарновського В. В. (рукописна копія). 1850–1896 р. – 80 [67 док.] арк.
29. Ш[угуро]в Н. Каталог предметов малорусской старины и редкостей коллекции В. В. Тарновского. Выпуск 1. Шевченко. Киев. 1893, 34 стр. / Н. Ш[угуро]в // Киевская старина. – 1893. – №6. – Т. XLI. – С. 531–536. – (Библиография).
30. Яворницький Д. В. В. Тарновський / Д. Яворницький // Хроніка-2000. – 1996. – Вип. 16. – С. 139–172.
31. Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. С 55-ю рисунками и 7-ю планами: у 2-х ч. / Д. И. Эварницкий. – СПб.: Издан. Л. Ф. Пантелеева, 1888. – Ч. 1. – III, [3], 294 с.

Алина Клепак

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В. В. ТАРНОВСКОГО-МЛАДШЕГО

На основе привлечения архивных материалов и печатных работ впервые осуществлено комплексное исследование издательской деятельности В. В. Тарновского-младшего.

Ключевые слова: В. В. Тарновский-младший, издательская деятельность, типография, книгоиздательство, благотворительность.

Alina Klepak

ORGANIZATIONAL AND PUBLISHING ASPECTS OF TARNOVSKIY JR.

The article on the basis of the enlisted archival material and published sources we have done a complex research of V. V. Tarnovskiy Jr publishing activity.

We have elucidated some organizing publishing aspects concerning V. V. Tarnovskiy Jr cooperation with printing-houses, publishing houses, the editors.

We have studied, analyzed and made topical V. V. Tarnovskiy Jr popularizing experience specifically connected with the preparation for publishing of books D. I. Yavornitskiy, V. B Antonovich V. O. Betz, P.O. Kulish.

Keywords: V. V. Tarnovskiy Jr, publishing, printing, book publishing, charity.